

ИКОНОМИЧЕСКО НАСЛЕДСТВО

Д-р Николай Неновски

ЕЛЕМЕНТИ ОТ ПАРИЧНАТА ТЕОРИЯ НА ХАЙЕК

Теорията на парите (на паричния ред), която е органична част от цялостното виждане на Хайек за реда, не е достатъчно добре представена пред българския читател. Когато става въпрос за нея, обикновено се посочват, без да се навлиза в детайли, такива нейни елементи като: паричното обяснение на кризите и циклите, определението на цените като трансмисия на знание и информация и разбира се, "екзотичната идея" за частните конкурентни пари. Статията, която предлагаме на страниците на сп. "Икономическа мисъл" цели да възстанови отчасти "техническата страна" на паричната теория на Хайек.

JEL: V22; E52

Фридрих фон Хайек (1899 - 1992) вече е относително добре познат в България, особено що се отнася до неговата либерална система, както и до основните му икономически идеи.² За разлика от Мизес, който през целия си творчески път се придържа към идеята за спазване на правилата на пълноценния златен стандарт в режим на частна емисия,³ възгледите на Хайек търпят значителна еволюция. В рамките на тази еволюция, видяна като търсене на най-подходящото институционално решение за паричния режим, могат да се обособят поне две линии.

Първо, в търсене на правило, което позволява на движението на цените да отрази най-добре предпочитанията и избора на индивидите, Хайек преминава от крайна критика на опитите за стабилизация на общото ценово равнище (това се вижда най-ясно в ранните му разработки от края на 20-те и началото на 30-те години) до открито придържане към такъв тип стабилизация през 80-те години. В началото на своя творчески път той предлага фиксиране на паричната маса (M), защото според него всяко (!) нейното движение създава винаги (!) диспропорции в стопанството. Постепенно Хайек си дава сметка за нестабилността на търсенето на пари, както и на скоростта на парите (V), което го кара да предложи ново правило,

Оригиналният вариант на представения текст "The Future Monetary Unit of Value" се появява като глава в книгата "Money in Crisis. The Federal Reserve, The Economy, and Monetary Reform" (вж. Money in Crisis. The Federal Reserve, The Economy, and Monetary Reform. B. Siegel, L. Yeager eds. Cambridge, Massachusetts, Ballinger Publishing Company, 1985, p. 323-335).

Вж. например Коева, С. Пазарът като спонтанен ред. Приносът на Ф. А. Хайек. Варна, "Стено", 2002 и превода на Хайек, Ф. Право, законодателство и свобода. Т. 1, Т. 2 и Т. 3. УИ "Св. Климент Охридски", съответно 1996, 1998 и 1998.

³ Вж. Mises, L. The Theory of Money and Credit. London, Jonathan Cape, 1934.

фактически обхващащо целия паричен пазар (стабилизация на MV). Към края на кариерата си той прави последната стъпка ... "назад", като предлага стабилизиране на ценовото равнище (P) чрез стоково покритие на парите. Директният контрол на движението на M или пък на MV е отхвърлен. Според White тази противоречива еволюция е трудно обяснима.⁴

Второ, от скептик за функционирането на частните конкурентни пари (в определен момент той се колебае дали не е нужно създаването на световна или поне регионални банки) Хайек става активен пропагандатор на свободните пари (особено след публикуването на "Денационализация на парите" през 1977/1978 г.). В рамките на тази система се предполага, че оптималното количество пари ще бъде резултат от самата система на конкуренция на частни пари. С други думи, динамиката в количеството пари ще отразява бързо промените в тяхното търсене.

Колебанията на Хайек по отношение на парите са резултат от неговото усещане, че те са, както той се изразява, "слабото, хлабавото звено" (loose joint) на саморегулиращия се пазарен ред. Не случайно авторът постоянно напомня, че експериментирането в сферата на парите е било ограничавано от самото начало от страна на държавата. Това е превърнало парите в "деформиран отрок, който е страдал, защото е трябвало да премине през ограничени канали". Липсата на експериментиране и иновации е основната причина, която ни ограничава при теоретичното спекулиране за възможните потенциални траектории на паричните режими, или за това какво би станало с паричния ред, ако не се беше намесвала държавата.

В статията, която следва, институционалното предложение за стабилизиране на *ценовото равнище* (P) е своеобразно пресичане на две идеи, а именно: (i) за покритието на парите със стокова кошница и (ii) за конкурентна емисия и селекция на пари. Според Хайек, конкуренцията на парите (във всичките им форми) е необходимото условие за доброто функциониране на предложената система.⁵ Оригиналното тук (и върху което накратко ще се спра) е идеята за покритие на частните пари със стокови кошници (в случай определен набор от суровини), които играят ролята на външни пари.

Да припомним основната теоретичната схема, в рамките на която могат да се четат различните предложения за парични реформи, вкл. тази на Хайек. Дихотомията "вътрешни пари (inside money) - външни пари (outside money)" е логичната отправна точка. Докато вътрешните пари (банкноти и депозити) са задължения (пасиви) на банковия сектор, външните не са задължение на никого (или поне няма задължение да се обръщат в

4

White, L. Hayek's Monetary Theory and Policy: A Critical Reconstruction. - Journal of Money, Credit, and Banking, 1999, Vol. 31, N 1, p. 109-120.

Вж. Неновски, Н. Свободните пари. Въпроси на икономическата теория. С, АИ "Марин Дринов", 2001; Selgin, G., L. White. How Would the Invisible Hand Handle Money? - Journal of Economic Literature, 1994, Vol. XXXII (December), p. 1718-1749.

определени физически активи), те са извън банковата система. Историята познава многобройни видове вътрешни пари и грубо казано два вида външни - стокови (тук са и ценните метали) и нестокови или кредитни пари (fiat money). Двата режима на външни пари (разбира се съществуват и хибридни форми) акцентират върху два различни принципа на определяне на нужното количество пари в дадено стопанство. При стоков режим основен е принципът на конвертируемостта на вътрешните пари във външни, а при кредитните пари - принципът на количественото им ограничение.

По-нататък, докато вътрешните пари изпълняват единствено функцията средство за размяна (medium of exchange), то външните съчетават както средството за размяна, така и за смятане (unit of account), наречено още паричен еталон, стандарт.⁶ Средството за размяна може да се дефинира като "това", чрез което се плаща, докато средството за смятане, като "това", в което се обявяват цените. Естествената характеристика на всяка мерна единица изисква нейната стабилност (пространствена и времева). Това обяснява и постоянното търсене на такива външни пари, на такъв еталон на парите, чиято стойност се колебае възможно най-малко. Целта е да се сведе до минимум преразпределянето на богатство между индивидите (което не е резултат от техните собствени усилия), да се намали несигурността на икономическата дейност и да се повиши предсказуемостта на сделките. Такъв стабилен еталон би позволил най-добре на относителните (индивидуалните) цени да отразяват във всеки момент равнището на производителност и ефективността на отделните човешки дейности.

Ако се ограничим в рамките на свободните пари (по-конкретно в рамките на моделите за конкурентни вътрешни пари), виждаме, че идеите за външните са изключително разнообразни. Например: търсене на външни пари с постоянна стойност; замразяване на количеството външни пари; премахването им като средство за размяна и външно дефиниране на средството за смятане;⁸ конкуренция между частно емитирани външни пари и др. В част от моделите на свободните пари се предполага, че най-успешната форма за стабилизация на парите е разделяне на средството за смятане от средството за размяна.⁹ Ойкен отива още по-далеч като твърди, че именно

Според повечето привърженици на австрийската школа парите са всеобщо средство за размяна. Средството за смятане не е пари, макар че е възможно парите да изпълняват ролята на разчетна единица.

Вж. по-подробно *Nogaro, B. La monnaie et les phénomènes monétaires contemporains.* Paris, Marcel Giard, Editeur, 1924.

⁶ Вж. например *White, L. Competitive Payments Systems and the Unit of Account.* - *The American Economic Review*, 1984, Vol. 74, N 4, p. 699-712; *Yeager, L. The Perils of Base Money.* - *The Review of Austrian Economics*, 2001, Vol. 14, N 4, p. 251-266.

Някои от привържениците на свободните пари като Леланд Игър смятат, че това е желателно и възможно (*Yeager, L. Цит. съч.*), според други като Лари Уайт това е невъзможно и нелогично (*White, L. Цит. съч.*).

това разделяне на парите от средството за смятане позволява на европейската търговия да се развие през късното средновековие.¹⁰

Къде се намира предложението на Хайек в многообразието от институционални конфигурации? Подобно на останалите привърженици на свободните пари, той предлага пълна конкуренция на вътрешни пари (средства за размяна), отивайки обаче по-далеч и предлагайки и конкуренция на външните пари, които вижда като различни стокови кошници. Вътрешните пари са постоянно конвертируеми в тези стокови кошници. По същество Хайек предлага конкуренция на средствата за смятане, селекция на парични стандарти. С други думи, държавата е лишена дори от възможността да дефинира средството за смятане (такова дефиниране се предполага от редица привърженици на свободните пари като Блек, Фама, Игър и др.)- Или допуска се възможност за конкуренция на различни изражения на покупателна способност и по същество конкуренция на ценови равнища. Паричната конкуренция е *тотална*. Самият Хайек обаче твърди, че най-вероятно след определен период на конкуренция на стандарти разменните курсове между "най-добрите" стандарти ще се фиксират, за да се улесни смятането.

Идеята за външни пари във формата на стокова кошница не е оригинален принос на Хайек. Първо, без съмнение стоково покритие на вътрешните пари (или което е същото - стоковите външни пари) е естествен (генетично определен) начин за преодоляване на колебанията в стойността на парите (Менгер и Маркс ни припомнят, че парите генетично произтичат от стоковата размяна, а Мизес чрез своята регресионна теорема извежда настоящата стойност на парите от тяхната стойност като стока в миналото).¹¹ Второ, редица икономисти критикуват обвързването и покриването на парите с една-единствена стока (та била тя дори и злато). В действителност теорията и практиката познават редица предложения, при които се предлага покритие в *повече от една* стока.¹² Например: биметални комбинации в рамките на обща монета, съставена от злато и сребро (Валрас, Еджуърт, Маршал),¹³ подвижна, според търговията, комбинация от злато и сребро (Нюкомб); табуларен стандарт, когато всички цени се индексират чрез определени таблици (Джевънс); предложението за стабилизиране на долара чрез средно претеглен индекс от цените на основните стоки (Фишер) и се

Вж. *Ойкен, В.* Основи на националната икономия. С, Изд. "ЛИК", 2001.

За подробности еж. *Неновски, Н.* Цит. съч.

По-подробно вж. *Fisher, I.* Stabilizing the Dollar. A Plan to Stabilize the General Price Level without Fixing Individual Prices. New York, The MacMillan Company, 1920; *Laughlin, J. L.* A New Exposition of Money, Credit and Prices. Vol. I The Evolution of the Standard and Vol. II The Economics of Credit and Prices. Chicago, Illinois, The University of Chicago Press, 1931; *Friedman, M.* Monnaie a reserve de marchandises. - In: *Friedman, M.* Essai d'economie positive. Paris Litec, 1995.

Известно е, че един общ индекс на цената на златото и среброто се колебае в по-малки рамки от индексите на индивидуалните цени (*Laughlin, J. L.* Цит. съч.).

стигне до съвременни предложения за кошница от срочни стокови договори (Dowd)" и др.

Съществува една друга особеност в модела на Хайек, която засяга принципа на конвертируемостта и която, трябва да признаем, не ми е изяснена напълно. В предложението на Хайек стоковото покритие е свързано с принципа на постоянна конвертируемост, видяна като възможността във всеки един момент да превърнеш своите вътрешни пари (в случая частно-емитирани) във външните пари (стока или група стоки).¹⁶ Няма съмнение, че принципът на *постоянната* конвертируемост е основа на доверието в парите. Това е доказано от паричната история.¹⁷ В реформата на Хайек обаче конвертируемостта зависи от уменията на емитентите да управляват своите стокови кошници, чиито компоненти ще се оценяват по пазарни цени.

Няма съмнение, че идеите на Хайек в такава "объркана" материя като парите ще внесат още повече "смут" у българските читатели, голяма част от които са свикнали всичко да им е ясно.

20.I.2004 г.

¹⁴ Dowd, K. A Rule to Stabilize the Price Level. - Cato Journal, 1995, Vol. 15 (Spring/Summer), N1, p. 39-63.

¹⁵

Ограничавам се само до предложенията за стоково покритие на вътрешните пари. Иначе съществуват редица други предложения, където стойността на вътрешните пари се определя по подобие на паричен фонд от отворен тип и където средството за смятане, макар и дефинирано веднъж завинаги като стокова кошница, не циркулира като средство за размяна (вж. Неновски, Н. Цит. съч.; Yeager, L. Цит. съч.).

Тук веднага могат да се направят паралели с принципите на покритие и конвертируемост при паричен съвет. Докато покритието се свързва преди всичко с "ефект на дисциплинираността" на паричния режим, то конвертируемостта се свързва с "ефекта на доверието" на паричния режим.

Върху това се гради и критиката на Рист, отправена към Рикардо и количествената теория, които според него не споменават дори за принципа на конвертируемостта (вж. Rist, Ch. Histoire des doctrines relatives au crédit et à la monnaie (depuis John Low jusqu'à nos jours). Paris, Dalloz, 2002). Рикардо смята, че ограничението на количеството пари без разлика на режима (покрити или кредитни пари) е достатъчно условие за стабилност на стойността на парите.

ПАРИЧНАТА ЕДИНИЦА НА БЪДЕЩЕТО

Малцина биха си спомнили, ако са забелязали въобще, една бележка под линия, която се появи в "Конституция на свободата". Книгата написах преди двадесет и една години, а бележката беше следната:

"Въпреки убеждението ми, че съвременното банково кредитиране - така както се е развило, изисква някакви публични институции като централните банки, съмнявам се, че е нужно или желателно те (правителството) да имат монопол върху емитирането на какъвто и да е вид пари. Държавата естествено има правото да защитава названието на паричната единица, която тя (или който и да е) емитира и ако емитира "долари", да забранява на всеки друг да емитира пари със същото име. Тъй като ролята ѝ е да налага спазването на договорите, тя също би могла да определя кое е "легално платежно средство" за погасяване на дългове, създадени по силата на договори. Но, изглежда, не съществува каквато и да е причина, поради която държавата да забранява използването на други средства за размяна, без значение дали са някаква стока или пари, емитирани от друга агенция, местна или чужда. Една от най-ефективните мерки за защита на свободата на индивида наистина може да е конституция, която забранява всякакви ограничения в мирно време на сделки в каквато и да е валута или ценен метал."¹

Тази идея явно се е развивала постепенно в съзнанието ми и сега след 16 години, в състояние на нарастващо отчаяние за продължаващото влошаване на паричната система, излязох почти като на шега с предложението, че сега нашата единствена надежда да имаме стабилни пари изисква да изземем от държавата монопола в емитирането им и да възложим тази задача на частни предприемачи. Веднъж сериозно обмислена, подобна идея се оказва все по-привлекателна. Накрая осъзнах, че тя е единственото сигурно решение на нарастващата безнадеждна ситуация, на която сме свидетели при паричните условия навсякъде. По-късно изложих систематично концепцията в "Денационализацията на парите", втора разширена версия от която беше публикувана през 1978 г.²

Според моето предложение частни институции ще определят и създадат нова парична единица по техен избор и ще емитират задължения, деноминирани в тази единица. На широката публика ще бъде разрешено да ползва тези пари в каквито количества пожелае и да сключва договори за плащания в каквато парична единица пожелае. Сега възнамерявам да разгледам начина, по който такава система може да бъде създадена.

¹ Hayek, F. A. The Constitution of Liberty. Chicago, University of Chicago Press, 1960, p. 540-21.

² Hayek, F. A. The Denationalization of Money, 2d ed. London, Institute of Economic Affairs, 1978.

Създаване на нов паричен ред

В усилията си да създадем по-добър паричен ред веднага се сблъскваме с трудността да не знаем какво искаме. Какви биха били наистина добрите пари? Не на последно място по значимост вредата на вековния и почти универсален държавен монопол при емитирането им почти ни лиши от възможността да разберем по експериментален път какъв вид пари биха ни служили най-добре. До ден-днешен парите са част от пазарния ред, който държавата най-силно потиска и с който глупавите управляващи и икономисти най-много са си играли. Все пак нито икономистите, нито политиките са измислили пазара, въпреки че някои успяха да осъзнаят този факт в известна степен. Не знанието за настоящето, а откритията чрез свободно експериментиране могат да ни покажат най-добрите решения. Тези, които имат нужда от парите като незаменимо средство при търгуване и са го открили като средство, което прави търговията въобще възможна, бързо бяха насилени да използват парите, които правителството им даваше. То ревностно защитаваше монопола си, преследвайки цели, много различни от тези, заради които парите съществуват.

От древни времена правителствата са претендирали за изключителни права при емитиране. Самата дума "сеньораж", която преди е носела смисъл на таксата, която те са вземали за сечене на монети, означавала, че сеченето е било смятано за изключително право на суверена. Дори в Англия въпрос на публична дискусия е било дали монархът има законното право целенасочено да намалява съдържанието на ценните метали в монетите, за да повиши приходите си.³

Днес парите не са ефективно средство за размяна, а преди всичко средство на правителството да ни стриже и да "управлява" икономиката. В резултат трябва да се признае, че има малко емпирични доказателства за начина, по който биха действали различните възможни методи за предлагане на пари. Няма почти никакви доказателства и за вида пари, които хората биха избрали, ако имаха възможността свободно да избират между различни лесно различаващи се едни от други видове пари. Ето защо трябва да разчитаме предимно на теоретичното ни въображение и да се опитаме да се уповаваме на понятието ни за конкуренцията, което сме придобили от други сфери.

В оправдаване на монопола си правителството би могло, разбира се, да се опита да докаже, че някакъв универсален тип пари, използван във всички сделки, създава толкова голямо предимство, че си струва да се жертват потенциалните подобрения. Едно-единствено средство за смятане, в което са котираны всички цени и са деноминирани всички видове валути и финансови активи, без съмнение е голямо предимство. Все пак е съмнително

³ *Maitland, F. W. The Constitution History of England. Cambridge, Cambridge University Press, 1908, p. 260.*

дали това извинение може да се приеме, щом осъзнаем колко ненужна вреда се създава от парите, които имаме сега. Със сигурност основна причина да нямаме по-добри пари е, че не сме експериментирали достатъчно, за да се стигне до съгласие за по-добрите пари. Селективната еволюция е била прекъсната от властите, преди да имаме шанс да открием по подходящ начин различните възможни решения на проблема. Със сигурност цената е твърде висока за това, което би могло да се окаже само временно удобство.

Основното твърдение, върху което се основава валидността на по-нататъшната ми аргументация, е, че ако хората бяха напълно свободни да избират вида пари за ежедневните си сделки, те биха избирали пари със стабилна покупателна сила. Следователно такива пари най-вероятно щяха да възникнат от парични експерименти и еволюция. Преди 60 години започна работата си върху паричните теории, съмнявайки се в навсякъде признатия по това време постулат, че покупателната сила на парите трябва да се поддържа стабилна. Тогава предложих виждането, че е по-уместно покупателната им сила, изразена в стоки за потребление, да нараства с времето.⁴ Все повече обаче се убеждавам, че стабилната стойност е най-доброто, на което можем да се надяваме. Ако стойността на парите беше стабилна, съществува толкова вероятност да се покачи цената на която и да е стока, за която нямаме специална информация, колкото и да спадне, т.е. неочакваните промени в цените биха се неутрализирали. Ако равнището на средните цени беше стабилно, то покачването (спадането) на изразената в пари цена на която и да е стока би свидетелствало за покачването (спадането) на цените на повечето други стоки. Повишаването на цената не би се появявало толкова често, колкото се случва днес, ако стоката не е относително поевтиняла спрямо по-голямата част от стоките, чиито цени са се покачили повече. Предимството на стабилните пред всички нестабилни пари би било особено важно за изчисленията на предприятията, както и за сключилите трудови договори и за спестителите. Стабилната мерна единица за стойност би премахнала голяма част от несигурността, която всеки е принуден да търпи при договор с уговорени бъдещи плащания. Важна последица при наличие на много различни парични единици би било не само това, че хората биха сключвали договори в пари, на които могат се доверяват. Въпреки че биха могли да си послужат с всеки вид пари за разплащане при покупка на стоки, те не биха използвали и наистина бързо биха обменили всеки вид пари, на които нямат доверие, в такива, в които имат. Това много бързо би извадило от употреба всяка валута, чийто емитент не поддържа покупателната ѝ сила постоянна, или поне би принудило емитента веднага да промени политиката си при най-малкото намаление в стойността на парите, което възникне на пазара.

Hayek, F. A. Monetary Theory and Trade Cycle. London, Jonathan Cape, 1933, p. 144.

Това на пръв поглед може да изглежда като че ли е в конфликт с т. нар. закон на Грешъм, според който "лошите пари изместват добрите" (концепция, която е била известна на древните гърци преди 2000 години). Неразбиране на този закон е да се смята, че тенденцията на лошите пари да заместват добрите прави монопола на държавата необходим. Дори известният икономист У. Джевънс заявява, че законът във вида "добрите пари не могат да изместят лошите" доказва именно това. Джевънс и мнозина други обаче пропускат, че законът на Грешъм се прилага само за различни видове пари, между които фиксираният обменен курс е наложен със закон. Ако законът прави два вида пари идеални субститути за изплащането на дългове и принуждава кредиторите да приемат монета с по-малко съдържание на злато срещу такава с по-голямо, длъжниците ще плащат, разбира се, само с първите и ще намерят по-изгодна употреба за вторите. С плаващи обменни курсове обаче парите с по-лошо качество биха били по-малко ценени. Хората биха се опитвали да се отърват от тях колкото може по-скоро, особено ако се очаква стойността им да пада още. Процесът на избор ще продължава, докато хората намерят най-добрия вид пари сред всички, емитирани от различните агенции. Той внезапно ще извади от употреба парите, които се смятат за неудобни или без никаква стойност.

Винаги когато инфлацията стане наистина висока, всички предмети с по-стабилна стойност - от картофи до цигари и от бутилки алкохол до яйца, са били използвани по-често от парите. Така в края на голямата германска инфлация някои твърдяха, че законът на Грешъм е погрешен и че е валидна точно обратната ситуация. Законът не е погрешен, но важи само ако е наложен фиксиран обменен курс между различни видове пари.⁵

Няма да се спирам на въпроса защо, откакто са въведени монетите преди повече от 2500 години, правителствата постоянно и безскрупулно са използвали монопола си за сметка на широката публика.⁶ Нито пък ще обяснявам в детайли защо международният златен стандарт, който за известно време в миналото ни донесе по-качествени пари, отколкото сме имали преди и след това, не може всъщност да бъде възстановен във функциониращ вид.⁷ Ето защо и до днес вероятно е по-лесно правителствата да се лишат напълно от власт над парите, отколкото да се прави опит да им се пречи да злоупотребяват с тази власт.

Ако правителствата бяха лишени от властта си над парите, частните фирми щяха бързо да започнат да създават нови парични единици и да емитират задължения, деноминирани в тези единици. Конкуренцията между

Hayek, F. A. Denationalisation of Money...

С изключение само на кратки периоди, през които те са се лишавали от дискреция, като са определяли фиксирано количество ценен метал за законно парично средство.

Възстановяването на златния стандарт би изисквало, накратко, връщане към възгледите, които бяха унищожени. При постигането му вероятно ще се породи такава нестабилност в стойността на златото, че стандартът ще се разпадне съвсем скоро.

емитентите ще ги принуди да дефинират единиците си по начини, носещи най-голяма полза за хората, и да ги направят достъпни за тях при възможно най-привлекателни условия.

Създаване на международна парична единица

Главна задача на всяка монетарна система трябва да е поддържането на ефективно функционираща световна икономика. След като, за да се постигне това, със сигурност имаме нужда от международен стандарт, и след като можем да получим текуща информация за международната ценова система само от цените на едро на някои от по-често търгуваните стандартни суровини, най-близкият подход към всеобща стабилност на покупателната сила на паричната единица би била стабилизацията на индекс от цените на тези суровини. Конкуриращите се емитенти биха предложили без съмнение няколко съревноваващи се парични единици. Те ще са дефинирани в различни групи стоки, чиято стойност емитентите ще обещават да стабилизират. Следователно обществото ще има възможността да избере най-полезния паричен стандарт, както и най-ефективните и надеждни емитенти на пари. Емитентът на новата парична единица би могъл да я обменя в такива количества от друга парична единица, че да бъде задължен по всяко време да купува целия набор от суровини, които дефинират стандартната единица. Такъв ангажимент ще стабилизира ефективно стойността на емитираните пари спрямо суровините, които определят стандарта. Всяка разлика в стойността между паричната и стандартната единица ще създава възможност за арбитраж, който веднага ще възстановява равенството между стойностите им.

Разбира се, нито наборът, нито теглата на всяка отделна стока биха могли да бъдат държани безкрайно дълго без промяна. Емитентът би трябвало да има възможността да променя набора от различните стоки и теглата, дадени на всяка от тях, защото значението им в търговията се променя. Той би трябвало да увери държателите на тези единици (за да ги предпази от скрити промени в стойността), че в момента на всяка промяна агрегираната стойност на новата кошница от стоки по текущи пазарни цени ще бъде същата като старата (и вероятно, че за ограничен период ползвателите на паричните единици ще имат избор да извършват конвертиране в стойността както на новата, така и на старата кошница).

Всяка такава международна парична единица, предложена на пазара от определен емитент, разбира се, би трябвало да си има свое име. За целите на дискутирания въпрос ще я нарека "солид" (solid). Успехът на такъв експеримент би могъл да зависи и от убедителността и уместността на избраното име. Трябва да призная, че си мислех за много по-привлекателно име, което впрочем би струвало навярно милиони. Но след консултация с юристи разбрах, че според днешните закони търговска марка (или защита на авторско право) може да бъде придобита само от лица и фирми, които

напълно отговарят на определен член от закона. Така че, за да опиша схемата си за частно емитирани парични единици, ще използвам второто предложение, което носи името "солид". Смятам, че въпреки неизбежната съпротива на правителството, тя ще бъде въведена - макар че в началото няма да бъде под формата на циркулиращи монети, а по-скоро на прехвърляеми депозити, които могат да бъдат конвертирани в съществуващите банкноти и монети, емитирани засега само от правителствата.

Въпреки че отделните кредитни единици от този вид биха носили различни имена и биха представлявали различни кошници от стоки, след експериментален период на конкуренция повечето от оцелелите единици биха поддържали постоянна обменна стойност помежду си, дори и да не са еднакви по вид. Ако предимствата на тези единици със стабилна покупателна сила бъдат широко признати и емитентите докажат способността си да поддържат стойността им и да създадат проспериращ бизнес, зависещ изцяло от поддържането на доверието, системата би се запазила. Това ще е така, защото всеки емитент на която и да е от тези стабилни кредитни единици, който не успее да поддържа стойността ѝ, веднага би бил изтласкан от бизнеса чрез масово бягство от нестабилните му пари.

Предлагане на кредитни сметки в стабилни единици

По-горе описах как доставчиците на частни пари ще набавят парите не само под формата на счетоводно записани кредити, но и под формата на съответстващи банкноти и монети с частично покрити стойност. Но въпреки че годините на последващ отзвук само затвърдиха вярата ми, че това трябва да е окончателното решение на нашите парични проблеми, както и единственият път, по който някога ще можем да се върнем към почтено създадени пари, докато в същото време сами се заблуждаваме със злините на кризи, депресии, безработица и всеобщо безредие на пазара, не мога да си затворя очите пред факта, че единствената надежда за доброволна абдикация на правителствата от техния монопол над емитирането на банкноти и монети е утопичен. Правителствата станаха зависими от властта си да създават пари за финансиране на собствената си дейност, тъй като това им позволява да харчат повече от приходите, които могат да получат с почтено данъчно облагане. Те смятат контрола си върху парите за толкова важно оръжие при провеждане на икономическа политика, че вероятно ще го пазят до последно не с само цялата експлицитна власт, с която законът ги удостоява, но и с всички други, които могат да използват. Въпреки че не е ясно дали много правителства всъщност притежават конституционното право да забраняват частните емисии на банкноти и монети, без съмнение те посредством манипулации на правилата - например правото на законна парична единица, биха предотвратили всякакъв опит в това отношение.

При сегашните условия обаче това се отнася само за парите в обръщение, т.е. парчета хартия или монети, които преминават от ръка на ръка като всеобщо средство за разплащане. Все още сме свикнали да гледаме на тях като на базови пари, чрез които се осъществява по-голямата част от днешната търговия (в зависимост от това дали е съставна на такива разменни единици). Такова впечатление обаче е подвеждащо. Изключителните права да се емитират пари, които служат за законно разплащателно средство за погасяване на задължения, деноминирани в същите пари, не изключва използването на кредитни сметки в други единици като общо разменно средство. Лесно могат да се осъществят сделки с прехвърлянето на средства от сметката на един индивид на друг, както се случва често днес. Разликата е, че сметките ще бъдат деноминирани в парични единици, над които правителствата нямат контрол и които следователно най-вероятно ще поддържат постоянна стойност. Поне там, където няма ограничения за сделки в чужда валута (а дори и при съществуването на рестрикции, ограничаващи сделките до определени суми в определени валути) общите закони, изглежда, не забраняват притежаването на сметки, които дават право на собствениците им да получават при поискване еквивалентни суми в други пари по обменни курсове, по които по същото време действащите пазарни курсове ще им позволят да закупят съответстваща част (или съставка) от кошницата от суровини, дефинираща паричната единица, в която е поддържана сметката.

Сега стигам до най-важния проблем: би ли било изгодно и доходно на банка да предлага такива сметки, деноминирани в солиди (solids), дукати (ducats), стабили (stables) (независимо от името), които би се наела да изплаща при поискване в такива количества от другите видове пари, които да са достатъчни за купуването на подробно изброени суровини от утвърдени стокови пазари, чиято сборна стойност определя стойността на въпросната единица? Трудностите на тази задача идват, от обстоятелството, че за да се поддържа определена стойност на паричната единица, банката трябва винаги да има готовност да купува и продава по котирани курсове всяка сума от тази единица, която може да бъде предложена или поискана от нея.

Единственият контрол, който банката може да упражнява, е посредством кредитиране и заемане (т.е. създаване и погасяване на такива депозити) при различни условия, т.е. като променя лихвения процент, с който олихвява задълженията на длъжниците си или плаща на кредиторите си, или като променя таксата за поддръжка на тези сметки. Доставчиците на такива сметки трябва, разбира се, постоянно да са наясно, че нямат контрол над цялото количество от ликвидните активи, които са достъпни за членовете на обществото или жителите на определен район. Цялото количество от тези активи, достъпни за обществеността, зависи от способността на конкуриращите се финансови институции да предлагат такива активи в търсените от населението количества. Целта на всяка институция е да

предлага в условията на конкуренция с останалите институции напълно различен актив, който от своя страна е търсен от хората като ликвиден резерв, защото е спечелил доверието, че запазва стойността си. Тази сигурност може да бъде предлагана само ако има готовност по всяко време да се изплащат депозитите с "налични пари", които в действителност ще са достатъчни, за да се закупят определените суровини. Все пак, ако няколко отделни институции успеят да предложат по пазарни цени на клиентите си различни по име, но еквивалентни по ликвидност средства за размяна, тогава изразеното в която и да е от тези единици общо ценово равнище на стоките ще остане стабилно.

Може ли която и да е банка да контролира обема на изискуемите си задължения, така че по всяко време да доставя веднага необходимите количества от друг вид пари, достатъчни, за да се купи по пазарни цени обявеният брой стоки? Главното затруднение би възникнало поради факта, че ако банките искат да предпазят стойността на единиците си от повишение над обявеното равнище, те трябва да са подготвени да приемат на депозитна сметка всяко количество, което може да им бъде предложено по обявените условия. С други думи, хората биха могли да сметнат, че новата единица е толкова привлекателна, че стойността ѝ може да се повиши над стойността на стандартната единица, върху която е била базирана (освен ако предлагането ѝ нарасне толкова бързо, че да задоволи търсенето). Подобна премия би отразила увереността на хората, че покупателната сила на новата единица ще бъде поддържана по-добре от тази на други видове пари. За да контролира количествата на изискуемите си задължения и така да подsigури стабилна стойност на паричната единица, банката ще трябва да има готовност да приема всякакви количества на депозит, които са предлагани по обявените условия, т.е. по продажни и покупни цени на собствената си единица към други парични единици и лихвата, която плаща или таксата, която изисква за поддържане на такива депозити. Приемането на всяко предложено количество по депозитна сметка може да доведе до възникването на сложен проблем, свързан с липса на достатъчно възможности за инвестиране на тези количества в активи, които от своя страна са склонни да запазят стойността си. Банката може да има само два инструмента, за да контролира подобно колебание в търсенето на депозитите си. Първо, тя може да променя разликата между покупната и продажната цена на собствената си единица, деноминирана в друг вид пари. Например, ако са били необходими 2 долара, за да се купи стандартната единица, на която се е базирал един солид, и банката е поддържала същите покупни и продажни цени на последния в доларово изражение, тя би откривала сметки в солид по курс 0.5 солида за долар, стига покупателната стойност на долара към стандартната единица да не се променя. Но ако банката открие, че търсенето на сметки в солиди е по-голямо, отколкото може да предостави, то тя може да го намали до капацитета на предлагане, като повиши продажната

цена на солидите. Например, докато преди е откривала сметки с курс 0.5 солида за долар, банката би обменяла солиди в долари само при курс 0.55. Вторият инструмент, който тя би могла да използва, е просто да намали лихвения процент, който плаща по депозитите, или да увеличи таксите за поддържането им.

Без съмнение банките трябва да научат много, преди да са сигурни, че могат успешно да се справят с подобни задачи. Да се доставят милиони от ликвидните резерви и да се събере необходимата лихва, за да се плаща лихвата по депозирани средства, би се оказало със сигурност най-големият банков успех за първите, решили проблема. С радост бих пожелал най-значителните печалби на тези, които успеят да дадат на света неоченимото благо - средството на размяна, посредством което пазарите биха функционирали максимално добре. Ако се въведат стабилните пари (въпреки че биха съществували под много форми и търговски марки, тъй като всеки вид ще бъде емитиран под името и с отговорността на различна институция), на благополучните емитенти може би няма да им бъде забранявано за какъвто и да е период емитирането на съответстващи пари, представляващи непокрити парични единици. Поне на местно равнище поради фиксирането им с основните кредитни единици тези непокрити единици бързо ще заменят традиционните "официални" пари. И не след дълго правителствата ще се научат да събират данъците си в новите стабилни единици - събитие, което ще определи крайната победа на системата.

Второ, след като кредитните единици бъдат доставени от някои институции, правителствата трудно могат да осуетят развитието на *кредитни карти*, които със взаимно съгласие веднага да конвертират дължимата сума от местни пари в еквивалента ѝ по текущия обменен курс на стабилните пари. Длъжник и кредитор ще знаят, че определено количество покупателна сила ще бъде платено от тях или на тях за даден период. Въпреки че правителствата вероятно продължително, ще отказват на територията им за разплащане да се използват всякакви пари, различни от техните, те едва ли биха могли дълго да спират използването на кредитни карти. Без съмнение, щом такива частни стабилни пари са налице, издателите на кредитни карти ще ги използват с охота. Наистина вярвам, че най-накрая монополът на правителствата над емитирането на пари ще бъде разбит от кредитните карти по-скоро, отколкото от какъвто и да е вид циркулиращи пари. Именно парите не могат да бъдат конфискувани от правителствата, когато са пренасяни през границата и особено когато вземания, деноминирани в тези пари, се държат от бенефициента. Разрешението за използване на кредитни карти за разплащане в стабилни единици вероятно бързо ще стане паспорт за достъп на дадена държава не само до международния туризъм, но и до международната търговия. Малко страни биха желали дълго време да лишават гражданите си от печелившия бизнес на кредитиране в стабилни пари.

Друг е въпросът дали ще бъде разумно за емитентите на кредитни карти сами да влязат в бизнеса на предлагане на такива стабилни кредитни сметки. Това би могло да направи по-трудно за тях, ако не и направо невъзможно, достатъчно ефективното контролиране на цялото количество от такива депозити, за да си осигури постоянната стойност на единиците. Този въпрос трябва да бъде изследван внимателно от хора, които разбират механизма на бизнеса с кредитни карти по-добре от мен.

Осигуряване на стабилност във времето

От множеството други последствия, някои от които описвам по-подробно на други места, ще разгледам по-обстойно едно, което в началото не осъзнах, но сега изглежда най-важно. Струва ми се, че възникването на нови стабилни международни пари, независими от ничий произвол, би довело до много по-значителни скрити ефекти. Ако по цял свят имаше голям брой различни по номинал парични единици, които се поддържат в обръщение сами, стига да запазват същата стойност като повечето други пари, сригват на която и да е от тях в резултат от злоупотреба или грешна политика не би създавал толкова вреди, колкото сригват на някой съвременен вид пари. Тези, които деноминират валута, загубила част или цялата си стойност, разбира се, губят всичко, точно както това би се случило и в днешните условия. Но най-големите загуби, причинени от девалвирането на парите, няма да се понасят от индивидите, които в действителност притежават такива пари, а от тези, които имат договорни вземания, деноминирани в обезценената валута. Или, както бях обяснил:

"...При наличие на поне няколко стабилни валути сегашната абсурдна практика на създаване на "законно платежно средство" - един обикновен знак, който може да остане без стойност, но все още да се използва за изплащане на дългове, договорени в доскоро стабилна стойност, вероятно ще изчезне. Това е породено единствено от властта на правителствата да принуждават хората да използват не това, което са имали предвид в договорите си и което впоследствие е създавало този абсурд. Със забраната на правителствения монопол на емитиране на пари съдилищата бързо ще се научат да разбират това. Вярвам, че законите скоро ще позволяват всички дългове да бъдат изплащани в единици на стойност, която страните по договорите са имали предвид, а не в това, с което правителствени декрети са ги заменили. След развитието на широко приет общ стандарт за стойност съдилищата не биха били затруднени по повечето дела да определят приблизителния размер на абстрактната стойност, която страните са договорили в някакви широко приети пари. Ако валутата, в която е сключен договор, е сериозно обезценена, прескачайки разумна граница, съдът няма да позволи на страните да спечелят или загубят от злоупотребата на третата страна, която е емитирала парите. Те ще могат без затруднение да определят размера в друга валута, с която длъжникът е упълномощен и задължен да погаси задължението си. Щ

В резултат дори пълният срив на една валута не би довел до отрицателните последици, които подобни събития създават днес. Въпреки че притежателите на налични пари, било то банкноти или депозити на виждане, могат да загубят цялата стойност, това би представлявало относително малко сътресение в сравнение с общото свиване или тоталното изчезване на всички дългове към трети лица. Цялата структура на дългосрочните договори ще остане непокътната и хората ще защитят инвестициите си в облигации, ипотечи или подобни форми на вземания, дори и да има вероятност да загубят всичките си налични пари, ако имат нещастieto да са използвали парите на провалилата се институция. Никога не би възникнало толкова глобално изчезване на всякакви общи стандарти за дългови отношения или такива стопявания на задълженията, както се случи при всички големи инфлации в миналото."⁸

Преди всичко такова полуавтоматично управление на предлагането на основните видове пари, подsigуряващо стабилността на покупателната им сила, ще премахне причините за инфлационните подеми и периодите на депресия и безработица, които разяждаха обществата, откакто са правени целенасочени опити за централизиран контрол на количествата пари.

Накратко казано, парите, които сега имаме, не са продукт, напълно създаден от процесите на културна еволюция, а вид деформиран отрок, който е страдал, защото е трябвало да премине през прекалено стеснени канали и по този начин е бил ограничаван да осъзнае потенциала си. Този отрок е създаден, за да служи на цели, към които не се е адаптирал. Хората тепърва ще трябва да открият, че парите не са нито подходящ инструмент на икономическа политика, нито инструмент, който правителствата почтено могат да използват, за да набавят повече средства, отколкото хората са готови да отпуснат. Парите са относителна и несъвършена връзка в самонасочващия се механизъм на пазара. Трябва да се научим как да направим тази връзка по-ефективна.

Превод Георги Киров

Hayek, F.A. Denationalisation of Money..., p. 124-125.